

AKADEMIA HUMANITAS
W SOSNOWCU

Przemysław Kusik

**Przeszczepy prawne (*legal transplants*) z systemów
prawnych *common law* w polskim systemie prawnym**

Rozprawa doktorska

Promotor: dr hab. Anna Kalisz
Dyscyplina naukowa: nauki prawne

Sosnowiec, 2025

Nie ma hańby, przeciwnie, jest powinnością korzystać z doświadczenia drugih, czerpać wszędzie, co jest dobrego i sobie przyswajać poprawy, dodatki, doskonalenia. Lecz smutna jest dola narodu, który bez rozbioru, bez rozpoznania, hurtem cudzy kodeks musi przyjąć. To nie może być skutkiem, tylko podbicia, lub gnuśnej uległości, lub pochlebstwa.

Adam Jerzy Czartoryski

Autor pragnie złożyć serdeczne podziękowania Pani Profesor Annie Kalisz
za podjęcie się opieki promotorskiej nad niniejszą rozprawą,
otwartość na nieszablonowe ujęcie tematu, dodawanie motywacji
oraz chęć dzielenia się doświadczeniem naukowym i bezcenną wiedzą.

SPIS TREŚCI

Spis treści	4
Streszczenie	9
Abstract	11
Wykaz skrótów	13
1. Wprowadzenie	15
2. Prawo porównawcze a zagadnienia przeszczepów prawnych (<i>legal transplants</i>)	24
2.1. Prawo porównawcze jako obszar badawczy w ramach nauk prawnych	24
2.1.1. Zagadnienia terminologiczne	25
2.1.2. Definicja prawa porównawczego	25
2.1.3. Przedmiot prawa porównawczego	26
2.1.4. Cele prawa porównawczego	27
2.1.5. Metodologia prawa porównawczego	28
2.2. Źródła pojęcia przeszczepu prawnego (<i>legal transplant</i>) i kontrowersje terminologiczne z nim związane	32
2.2.1. Korzenie terminu <i>legal transplant</i>	32
2.2.2. Termin „przeszczep prawny” w języku polskim	34
2.2.3. Pojęcie przeszczepu prawnego a pojęcie recepcji prawa	37
2.2.4. Istotność metafor w dyskusji o przeszczepach prawnych	40
2.3. Badania nad przeszczepami prawnymi jako jeden z głównych nurtów współczesnego prawa porównawczego	41
2.4. Pojęcie dyfuzji i zjawisko dyfuzji kulturowej	44
2.4.1. Ogólna definicja dyfuzji	44
2.4.2. Dyfuzja kulturowa	45
2.5. Zjawisko dyfuzji innowacji	46
2.5.1. Innowacje – pojęcie i badania	47
2.5.2. Elementy procesu dyfuzji innowacji	49
2.5.3. Reinwencja i dostosowanie innowacji	49
2.5.4. Dyfuzja innowacji jako proces społeczny	50
2.5.5. Konsekwencje innowacji	51
2.5.6. Dyfuzja innowacji a przeszczepy prawne	52
2.6. Transfery i uczenie się polityk publicznych	54
2.6.1. Transfer polityk publicznych – pojęcie i badania	54
2.6.2. Podmioty transferu polityk publicznych	56
2.6.3. Przyczyny transferu polityk publicznych	57
2.6.4. Przedmiot, forma i źródła transferu polityk publicznych	59
2.6.5. Czynniki ograniczające transfer polityk publicznych	60
2.6.6. Przyczyny porażki polityk publicznych i płynące z nich wnioski	60
2.6.7. Transfery polityk a przeszczepy prawne	61
2.7. Procesy globalizacji i glokalizacji	63
2.7.1. Pojęcie i przejawy globalizacji	63
2.7.2. Pojęcie i przejawy glokalizacji	64
2.7.3. Globalizacja i glokalizacja a rola państwa	66
2.8. Zmiany i dyfuzja prawa w warunkach globalizacji	68
2.8.1. Legitymizacja zmian prawa	68
2.8.2. Różne perspektywy zmian prawa	69
2.8.3. Pojęcie globalizacji prawa	70
2.8.4. Prawo narodowe, międzynarodowe i transnarodowe	71
2.8.5. Socjologiczne spojrzenia na globalizację prawa	72
2.8.6. Obszary napięć związanych z globalizacją prawa	73
2.8.7. Przeszczepy prawne a globalizacja prawa	74
2.8.8. Zjawisko dyfuzji prawa	75

2.9. Przeszczepy prawne a pojęcie prawa	76
2.9.1. Koncepcje prawnonaturalne	77
2.9.2. Koncepcje pozytywistyczne	78
2.9.3. Koncepcja Dworkina	79
2.9.4. Koncepcje socjologicznoprawne	80
2.9.5. Wielopłaszczyznowe i pluralistyczne koncepcje prawa i jego badania	80
2.9.6. Prawo w znaczeniu prawniczym	81
2.9.7. Wpływ przeszczepów prawnych na rozumienie prawa.....	83
2.9.8. Wielopłaszczyznowe spojrzenie na prawo w prawie porównawczym	85
2.10. Podsumowanie.....	86
3. Charakter i proces przeszczepiania prawa.....	89
3.1. Kontrowersje wokół charakteru przeszczepów prawnych – między instrumentalizmem, formalizmem a kulturalizmem	89
3.1.1. Teoria przeszczepów prawnych Alana Watsona i jej interpretacje	89
3.1.2. Międzynarodowy rynek rozwiązań prawnych i <i>IKEA theory</i>	92
3.1.3. Przeszczepy prawne wg Monteskiusza, Savignego i Legrandy.....	97
3.1.4. Stanowiska pośrednie	100
3.2. Przyczyny przeszczepów prawnych.....	104
3.2.1. Przeszczepy oszczędzające koszty	104
3.2.2. Przeszczepy narzucone z zewnątrz	105
3.2.3. Przeszczepy świadczące o przedsiębiorczości	106
3.2.4. Przeszczepy legitymizujące	106
3.2.5. Przeszczepy przypadkowe i uwarunkowane historycznie	107
3.2.6. Rola źródłowych systemów prawnych.....	108
3.2.7. Wielość możliwych przyczyn.....	109
3.3. Podmioty uczestniczące w procesach przeszczepiania prawa.....	109
3.3.1. Organy państwa przyjmującego	109
3.3.2. Organizacje państwowe i międzynarodowe	110
3.3.3. Państwa najeżdźcy i kolonizatorzy	111
3.3.4. Prywatne podmioty gospodarcze i organizacje pozarządowe	112
3.3.5. Jednostki	112
3.3.6. Prawnicy a laicy	113
3.4. Przedmiot przeszczepów prawnych	114
3.4.1. Materia przeszczepów prawnych	114
3.4.2. Forma przeszczepów prawnych	114
3.4.3. Przeszczepy formalne i materialne	115
3.4.4. Miękkie i twarde instrumenty wprowadzania przeszczepów prawnych	116
3.4.5. Przeszczepy prawne a formanty prawne	117
3.5. Przebieg procesów przeszczepiania prawa.....	118
3.6. Zagadnienia języka i przekładu w procesie przeszczepiania prawa	120
3.6.1. Rola tłumaczenia prawniczego	120
3.6.2. Przeszczepy prawne a przemiany języka prawa.....	122
3.7. Kryteria oceny skuteczności przeszczepów prawnych.....	123
3.7.1. Trudności związane z oceną skuteczności przeszczepów prawnych	123
3.7.2. Ocena pod kątem efektywności instytucji prawnych (legalności)	125
3.7.3. Ocena pod kątem dopasowania do przyjmującego społeczeństwa i systemu prawnego (odrzućcie bądź przyjęcie przeszczepu prawnego)	126
3.7.4. Ocena pod kątem efektywności przeszczepionego prawa.....	129
3.7.5. Ocena pod kątem realizacji celów	130
3.7.6. „Złośliwe przeszczepy prawne”	131
3.7.7. Efekt uodpornienia	131
3.8. Znaczenie przeszczepów prawnych dla tworzenia i interpretacji prawa.....	132
3.8.1. Przeszczep prawny jako zjawisko twórcze i powszechnodziejowe.....	132
3.8.2. Paradygmat przeszczepów prawnych jako źródło wiedzy w procesach tworzenia i interpretacji prawa.....	134

3.9. Podsumowanie.....	136
4. Polski system prawny a tradycje prawne <i>civil law</i> i <i>common law</i>	139
4.1. Makrokonstrukty w prawie porównawczym (rodziny, tradycje i kultury prawne)	139
4.1.1. Tradycja prawna w ujęciu Merrymana a inne prawnoporównawcze makrokonstrukty	140
4.1.2. Argumenty przeciw kategoryzacji systemów prawnych	142
4.1.3. Argumenty za kategoryzacją systemów prawnych	143
4.1.4. Kryteria kategoryzacji systemów prawnych.....	145
4.1.5. <i>Civil law</i> i <i>common law</i> jako najważniejsze tradycje prawne	146
4.1.6. Pretendenci do roli „trzeciej tradycji prawnej”	147
4.2. Cechy tradycji prawnych <i>civil law</i> i <i>common law</i>	148
4.2.1. Rodowód historyczny tradycji <i>civil law</i>	149
4.2.2. Ukształtowanie się systemów francuskiego i niemieckiego jako modelowych systemów <i>civil law</i>	150
4.2.3. Najważniejsze cechy tradycji <i>civil law</i>	151
4.2.4. Angielski system prawny jako źródło tradycji <i>common law</i>	153
4.2.5. Recepcja prawa <i>common law</i> w Stanach Zjednoczonych	156
4.2.6. Najważniejsze cechy tradycji <i>common law</i>	157
4.3. Pytanie o konwergencję tradycji prawnych <i>common law</i> i <i>civil law</i>	158
4.3.1. Argumenty za tezą o konwergencji	159
4.3.2. Argumenty przeciw tezie o konwergencji	160
4.3.3. Różne wymiary konwergencji i dywergencji	161
4.4. Polski system prawny jako system tradycji <i>civil law</i>	163
4.4.1. Prawo polskie do czasu rozbiorów	163
4.4.2. Okres rozbiorów i odzyskanie niepodległości	163
4.4.3. Okres rządów komunistycznych.....	164
4.4.4. Prawo polskie po 1989 r.	165
4.4.5. Najważniejsze cechy polskiego systemu prawnego	166
4.5. Przeszczepy prawne między tradycjami prawnymi <i>common law</i> i <i>civil law</i>	167
4.5.1. Historia wzajemnych przeszczepów prawnych.....	168
4.5.2. Kontrowersje wokół przeszczepów prawnych między tradycjami <i>common law</i> i <i>civil law</i>	169
4.5.3. Wybrane studia przypadków przeszczepów prawnych między systemami tradycji <i>common law</i> i <i>civil law</i>	170
4.6. Przeszczepy prawne w Europie Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji postkomunistycznej	178
4.6.1. Wyzwania u progu transformacji	178
4.6.2. Komponenty transformacji postkomunistycznej	180
4.6.3. Przeszczepy prawne jako sposób wypełnienia transformacyjnej luki prawnej	182
4.6.4. Przyczyny przeszczepów prawnych w okresie transformacji	184
4.6.5. Między tradycjami <i>civil law</i> i <i>common law</i>	186
4.6.6. Pytanie o zakończenie transformacji	187
4.7. Podsumowanie.....	188
5. Analiza wybranych przypadków przeszczepów prawnych z systemów <i>common law</i> w polskim systemie prawnym	191
5.1. Uzupełniające uwagi metodologiczne	191
5.2. Spółka partnerska	192
5.2.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia spółki partnerskiej do polskiego systemu prawnego	193
5.2.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	194
5.2.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	195
5.2.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	196
5.2.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	198
5.2.6. Porównanie spółki partnerskiej ze spółką „limited liability partnership” w prawie amerykańskim	199
5.3. Zasada biznesowej oceny sytuacji (<i>business judgment rule</i>)	208

5.3.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia zasady biznesowej oceny sytuacji do polskiego systemu prawnego	209
5.3.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	211
5.3.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	213
5.3.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	215
5.3.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	216
5.3.6. Porównanie polskiego modelu zasady biznesowej oceny sytuacji z instytucją „business judgment rule” w prawie amerykańskim	218
5.4. Zastaw rejestrowy.....	230
5.4.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia zastawu rejestrowego do polskiego systemu prawnego	231
5.4.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	232
5.4.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	233
5.4.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	235
5.4.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	236
5.4.6. Porównanie zastawu rejestrowego z amerykańską instytucją „security interest”	239
5.5. Anglosaskie modele umów.....	247
5.5.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia anglosaskich modeli umów do polskiego systemu prawnego.....	247
5.5.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	248
5.5.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	250
5.5.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	252
5.5.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	252
5.5.6. Porównanie klauzuli „oświadczeń i zapewnień” i klauzuli „representations and warranties” w prawie angielskim i prawie amerykańskim	254
5.6. Postępowanie grupowe.....	262
5.6.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia postępowania grupowego do polskiego systemu prawnego.....	263
5.6.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	264
5.6.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	265
5.6.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	268
5.6.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	269
5.6.6. Porównanie postępowania grupowego i amerykańskiej instytucji „class action”	271
5.7. Wyjawienie (wydanie) środka dowodowego w polskim postępowaniu cywilnym.....	280
5.7.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia instytucji wyjawienia (wydania) środka dowodowego do polskiego systemu prawnego.....	281
5.7.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	283
5.7.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	284
5.7.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	287
5.7.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	289
5.7.6. Porównanie instytucji wyjawienia (wydania) środka dowodowego do instytucji „disclosure” w prawie angielskim i „discovery” w prawie amerykańskim.....	290
5.8. Pisemne zeznania świadków w polskim postępowaniu cywilnym.....	300
5.8.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia instytucji pisemnych zeznań świadka do polskiego systemu prawnego.....	301
5.8.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	303
5.8.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	304
5.8.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	306
5.8.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	307
5.8.6. Porównanie pisemnych zeznań świadka do angielskiej instytucji „witness statement”....	310
5.9. Instytucja <i>amicus curiae</i> w postępowaniach sądowych i administracyjnych.....	315
5.9.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia instytucji „amicus curiae” do polskiego systemu prawnego.....	317
5.9.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	319
5.9.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	321

5.9.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	323
5.9.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	325
5.9.6. Porównanie instytucji „amicus curiae” („przyjaciela sądu”) w prawie polskim i prawie amerykańskim.....	326
5.10. Mediacja w postępowaniu karnym.....	334
5.10.1. Podmioty uczestniczące w procesie wprowadzenia mediacji do postępowania karnego	335
5.10.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	336
5.10.3. Przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe	337
5.10.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	341
5.10.5. Analiza funkcjonowania w polskim systemie prawnym	343
5.10.6. Porównanie instytucji mediacji w polskim postępowaniu karnym i „victim-offender mediation” w systemach amerykańskim i kanadyjskim.....	345
5.11. Koncepcje wprowadzenia do polskiego wymiaru sprawiedliwości instytucji sądów pokoju.....	351
5.11.1. Podmioty opowiadające się za wprowadzeniem instytucji sądów pokoju do polskiego wymiaru sprawiedliwości	352
5.11.2. Przedmiot przeszczepu prawnego	354
5.11.3. Dotychczasowy przebieg procesu przeszczepu prawnego i jego aspekty językowe.....	355
5.11.4. Przyczyny przeszczepu prawnego	357
5.11.5. Perspektywa funkcjonowania w polskim systemie prawnym	360
5.11.6. Porównanie proponowanych koncepcji sądów pokoju i instytucji „magistrate court” w prawie angielskim.....	363
5.12. Porównawcze zestawienie badanych przypadków przeszczepów prawnych.....	369
5.13. Podsumowanie.....	380
6. Zakończenie.....	384
6.1. Weryfikacja hipotez i odpowiedzi na postawione pytania badawcze	384
6.2. Wnioski końcowe.....	392
6.2.1. Ograniczenia badań	392
6.2.2. Znaczenie przeszczepów prawnych z tradycji <i>common law</i> w polskim systemie prawnym.....	394
6.2.3. Perspektywy czerpania przez polski system prawny z rozwiązań prawnych z systemów <i>common law</i> w przyszłości	396
6.2.4. Wnioski istotne dla tworzenia i interpretacji prawa	398
6.2.5. Wnioski istotne dla badań nad przeszczepami prawnymi w obszarze prawa porównawczego.....	400
Bibliografia.....	404
1. Akty prawne	404
2. Orzeczenia	408
3. Materiały legislacyjne	410
4. Wydawnictwa zwarte	412
5. Komentarze	417
6. Artykuły w czasopiśmie i rozdziały w pracach	419
7. Prace dyplomowe	444
8. Dokumenty i raporty	444
9. Źródła internetowe	445

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszej rozprawy doktorskiej – zatytułowanej *Przeszczepy prawne (legal transplants) z systemów prawnych common law w polskim systemie prawnym* – są badania dotyczące zjawisk polegających na wprowadzaniu do polskiego systemu prawnego, jako systemu kontynentalnej tradycji prawnej, rozwiązań prawnych wywodzących się z systemów prawnych *common law*. Badania zostały przeprowadzone w paradygmacie przeszczepów prawnych, zrekonstruowanym na podstawie dorobku jednego z najważniejszych nurtów badawczych w obszarze prawa porównawczego. Nurt ten został symbolicznie zapoczątkowany dziełem Alana Watsona pt. *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, opublikowanym przed pięćdziesięciu laty. Zagadnienia rozprzestrzeniania się idei prawnych były oczywiście poruszane także wcześniej, w szczególności pod innym, nadal powszechnie stosowanym – zwłaszcza w polskiej nauce – pojęciem recepcji. Używany w niniejszym opracowaniu termin „przeszczep prawny” uznano natomiast za najbardziej adekwatny polski ekwiwalent wyrażenia *legal transplant*, którym w tytule swojej monografii posłużył się Watson i które wydaje się dominować w literaturze anglojęzycznej. Desygnatami tego terminu – w uproszczeniu – są zjawiska przenoszenia rozwiązań prawnych między różnymi systemami prawnymi. Charakter tego rodzaju zjawisk nie jest przy tym niekontrowersyjny, a wartym szczególnej uwagi zagadnieniem jest to, co dzieje się z przeszczepianą treścią czy metodą prawną w momencie jej przeniesienia na nowy grunt oraz w toku dalszego rozwoju prawa. Zdaniem niektórych przeszczepy prawne są właściwie niemożliwe, gdyż prawo – ze względu na różnice kulturowe – nie może zaistnieć jako takie samo prawo w innym społeczeństwie. Odmienny pogląd, który nie zaprzecza zresztą ewentualności przekształceń przenoszonych rozwiązań, uznaje możliwość funkcjonowania takich samych reguł prawnych w różnych społeczeństwach i państwach. Istnieje wreszcie szereg stanowisk pośrednich. Na przykład Gunther Teubner stosuje określenie „drażniące bodźce prawne” (ang. *legal irritants*), mające podkreślać, że wprowadzane do innej kultury prawnej rozwiązania wyzwalają w niej ciąg nowych i niespodziewanych zdarzeń, „podrażniając” istniejącą strukturę systemu. Szczególnie interesujące z tej perspektywy wydają się przeszczepy prawne, które Małgorzata Król określa mianem „ksenogenicznych”, to znaczy zachodzące między różnymi typami kultur prawnych. Szereg autorów zwraca bowiem uwagę na większą łatwość czerpania z rozwiązań prawnych w ramach tej samej grupy systemów prawnych. Z drugiej strony – w obliczu globalizacji i hybrydyzacji – przynależność do odmiennych tradycji (rodzin, kultur) prawnych nie przesądza o braku możliwości interakcji należących do nich systemów czy też synkretycznego korzystania z różnych rozwiązań. Co więcej, między innymi upowszechnienie języka angielskiego wpływa na popularyzację idei pochodzących z tradycji *common law* w różnych częściach świata, w tym tych zdominowanych przez prawo kontynentalne.

Warto zauważyć, że polski system prawny dostarcza licznych przykładów przeszczepów prawnych, które miały miejsce w różnych okolicznościach i okresach historycznych. Jakkolwiek jednak mało kontrowersyjne mogą wydawać się przeszczepy z innych systemów prawnych *civil law*, w świetle powyższych uwag zastawiające jest to, w jaki sposób i z jaką skutecznością do polskiego prawa są przenoszone elementy pochodzące z systemów prawnych *common law*. Wobec tego za cel niniejszej rozprawy obrano identyfikację mechanizmów przeszczepów prawnych z tradycji prawnej *common law* w polskim systemie prawnym oraz ocenę ich skuteczności pod kątem wybranych kryteriów. Mimo pewnych prób bardziej ogólnego ujęcia wpływów tradycji *common law* w polskim prawie brak jest bowiem przekrojowego opracowania na ten temat. Dzięki powyższym założeniom praca może wzbogacić ogólny dorobek prawa porównawczego w zakresie charakterystyki zjawisk przeszczepów prawnych, a także dostarczyć użytecznych informacji dla analiz prowadzonych na potrzeby podobnych przeszczepów prawnych w przyszłości. Może ona również okazać się przydatna w ewentualnych procesach wprowadzania i internalizacji rozwiązań prawnych z systemów *common law* w polskim systemie prawnym. Osiągnięciu tak zdefiniowanego zamierzenia badawczego służy procedura badawcza oparta na studiach dziesięciu przypadków rozwiązań prawnych zidentyfikowanych jako

przeszczepy prawne z systemów *common law* w polskim prawie. Poza metodą studium przypadku, w ramach której zastosowano kryteria analizy wywiedzione z dorobku literatury prawnoporównawczej, do badania poszczególnych przypadków wykorzystano różne metody badawcze nauk prawnych (metodę dogmatycznoprawną, metodę historyczno-opisową, elementy metod socjologicznej i ekonomicznej analizy prawa oraz metody prawnoporównawcze), kierując się postulatem wielopłaszczyznowego badania prawa. Dane do badań stanowiły akty prawne, materiały legislacyjne, orzecznictwo i literatura dotyczące poszczególnych rozwiązań prawnych analizowanych w rozprawie, a niekiedy także dane statystyczne czy publikacje internetowe.

Powyższą procedurę badawczą – omówioną w rozdziale 5. rozprawy – poprzedzono przeglądem literatury. Na jego podstawie – po krótkim wprowadzeniu – w rozdziale 2. przedstawiono węzłowe zagadnienia prawa porównawczego, omówiono pojęcia przeszczepu prawnego i recepcji, scharakteryzowano nurt badań nad przeszczepami prawnymi, a także zestawiono go z pokrewnymi obszarami badawczymi (dyfuzja kulturowa, dyfuzja innowacji oraz transfery i uczenie się polityk publicznych). Omówiono również kontekst globalizacji i glokalizacji oraz to, jak przeszczepy prawne przekładają się na rozumienie prawa w jego różnorodności. Rozdział 3. został w całości poświęcony poszczególnym elementom prawnoporównawczego paradygmatu przeszczepów prawnych. Poruszono w nim również kluczowe zagadnienia języka i przekładu w procesie przeszczepiania prawa. W rozdziale 4. omówiono rolę makrokonstruktów (rodzin, tradycji, kultur prawnych) w prawie porównawczym, zestawiono cechy tradycji *common law* i *civil law*, a także podjęto rozważania nad tezą o ich konwergencji. Przedstawiono też historię wzajemnych przeszczepów prawnych między nimi. Ponadto wyjaśniono przynależność polskiego systemu prawnego do tradycji *civil law* (wskazując przy tym na pewne jego odrębności), jak również omówiono istotny kontekst fali przeszczepów prawnych, która nastąpiła w okresie transformacji postkomunistycznej. Rozprawę wieńczy rozdział 6., w którym udzielono odpowiedzi na pytania badawcze i dokonano weryfikacji hipotez.

Przeprowadzone badania wskazały, że dla każdego ze zbadanych przypadków przeszczepów prawnych możliwe jest zidentyfikowanie odrębnego mechanizmu jego przebiegu, choć sformułowane modele można grupować pod względem pewnych kryteriów. Potwierdza to tezę o konieczności indywidualnej analizy każdego przypadku przeszczepu prawnego ze względu na jego unikalne cechy – co nie oznacza jednak rozpatrywania tego typu zjawisk w izolacji od ich szerszego kontekstu. W odniesieniu do każdego przypadku dokonano także oceny skuteczności danego przeszczepu prawnego pod kątem realizacji celów podmiotów w niego zaangażowanych i adaptacji przeszczepianego rozwiązania do polskiego systemu prawnego. W tym zakresie ustalono w szczególności, że w niektórych przypadkach realizacja pewnego celu jest uzależniona od adaptacji przenoszonego rozwiązania, przy czym korelacja ta okazała się negatywna, tzn. bardziej zaadaptowane rozwiązanie prawne prowadziło do ograniczonej realizacji zamierzeń podmiotów przeszczepu. Ponadto zaobserwowano, że w każdym z analizowanych przypadków transformacja przeszczepianego rozwiązania prawnego była na tyle znacząca, że nie dało się stwierdzić zasadniczej zbieżności między docelowym rozwiązaniem prawnym a jego pierwowzorem. Co ważne, w każdym przypadku można było zidentyfikować podmioty zaangażowane w przeszczep prawny i ustalić pewne cele, którymi się one kierowały (zwłaszcza cele związane z korzyściami ekonomicznymi), co wskazuje na świadome czerpanie przez podmioty krajowe z rozwiązań pochodzących z systemów *common law*. Wyniki badań pozwoliły na wyciągnięcie pewnych ogólnych wniosków, wśród których szczególnie istotne są te wskazujące na możliwość skutecznego czerpania w polskim systemie prawnym z rozwiązań prawnych pochodzących z tradycji *common law*, co jednak wymaga uwzględnienia różnic między odnośnymi systemami prawnymi, a także podjęcia stosownych działań adaptacyjnych. Bardzo istotna pod tym względem wydaje się świadomość istnienia samego zjawiska przeszczepów prawnych, która pozwala na skorzystanie z perspektywy i zestawu narzędzi, które – nie tylko badaczom, lecz także prawodawcom i praktykom prawa – oferuje prawnoporównawczy paradygmat przeszczepów prawnych.